

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΑΖΝΕΣΗ - ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΤΣΑΡΟΥ

Η ανασκαφή της Β' Κουβελεϊκης σπηλιάς Αλεποχωρίου¹ απέδωσε μεγάλη ποσότητα κεραμικού υλικού που τοποθετείται χρονολογικά στα τέλη της νεότερης νεολιθικής (NN) Ι και στις αρχές της NN ΙΙ, δηλαδή περίπου στην ώστερη 5η και στη μετάβαση προς την 4η χιλιετία π.Χ. Κατά το πρώτο στάδιο της μελέτης² εξετάστηκε κυρίως υλικό από την περιοχή της εισόδου, ποσότητας περίπου 10.000 οστράκων. Η παραλληλή ανασκαφή πλούσιων νεολιθικών στρωμάτων στη γειτονική Α' Κουβελεϊκη σπηλιά³, σε απόσταση μόλις 50 μ., αποτελεί ένα βασικό σημείο αναφοράς για τη μελέτη της κεραμικής και της Β' Κουβελεϊκης, καθώς μέσα από την κατ' αντιπαράθεση εξέταση των δύο γειτονικών συνόλων επισημαίνονται οι ομοιότητες και οι διαφορές τους και ως εκ τούτου μπορούν να διαφωτιστούν καλύτερα τα ζητήματα χρήσης και ταυτότητας πληθυσμού και των δύο σπηλαίων.

Η κεραμική της Β' Κουβελεϊκης, σε αντίθεση με την κεραμική από τη γειτονική σπηλιά, χαρακτηρίζεται από χαμηλό επίπεδο τεχνικής επεξεργασίας, όπως φαίνεται από την ποιότητα των πηλών και την επιφάνεια των αγγειών. Οι πηλοί είναι κατά κύριο λόγο χονδρόκοκκοι με ασβεστολιθικές προσμείξεις από τη γεωλογία της περιοχής. Οι επιφάνειες μένουν ως επί το πλείστον άβαφες ή καλύπτονται με αμελή επιχρύσιμα και μόνο ένα μικρό ποσοστό της κεραμικής φέρει προσεγμένο και ομοιογενές επίχρυσμα. Επίσης, οι επιφάνειες αφήνονται κατά κανόνα αδρές ή

το πολύ φέρουν στοιχειώδη λείανση, ενώ στηλπνά στιλβωμένα σκεύη απαντούν σε ποσοστό μικρότερο του 10%.

Ως προς το χρώμα της επιφάνειας, η γενική τάση είναι προς τις σκούρες αποχρώσεις (μεταξύ σκούρου γκρίζου και σκούρου καστανού), ενώ τα ανοιχτόχρωμα αγγεία (καστανά ανοιχτά ή καστανέρουθρα) σπανίζουν. Η προτίμηση της NN για τη σκουρόχρωμη κεραμική, σε σχέση με την ανοιχτόχρωμη αγγειοπλαστική παραγωγή της μέσης νεολιθικής (MN), αποτελεί γενικότερο φαινόμενο για τον ελλαδικό χώρο και μπορεί να προέκυψε από αλλαγή στις τεχνολογικές πρακτικές της οπτησης, που συνέβησαν στα τέλη της 6ης χιλιετίας π.Χ. – ούτως ή άλλως εποχή ευρυτερων τεχνολογικών και οικονομικοκοινωνικών αλλαγών –, και ενδεχομένως και στις νέες αισθητικές αντιλήψεις που διαμορφώθηκαν εξαιτίας τους.

ΣΧΗΜΑΤΑ

Με βάση τα έως τώρα δεδομένα, στη Β' Κουβελεϊκή χρησιμοποιήθηκαν κυρίως ανοιχτά αγγεία, ρηχά και μεσαίου βάθους. Λιγότεροι

¹ X. Κονταξή - E. Στραβοπόδη, στο παρόντευχος των AAA, σ. 19-26.

² Θερμές ευχαριστίες οφείλουμε στις ανασκαφές του σπηλαίου X. Κονταξή και E. Στραβοπόδη για την παραχώρηση του υλικού και τη φιλοξενη συνεργασία.

³ Κονταξή κ.ά. 1989, σ. 21. Κουμουζέλη 1989, σ. 143.

οα είναι τα βαθιά ανοιχτά, τα πιθοειδή και ελάχιστα τα στενόλαιμα. Τα περιγράμματα των αγγείων και τα διακοσμητικά στοιχεία τους αποτελούν δείγματα του συνήθους κεραμικού σχηματολογίου της προχωρημένης ΝΝ της νότιας Ελλάδας, χωρίς τυπολογικές εκπλήξεις. Τα τοιχώματά τους έχουν κατά μέσο όρο πάχος περίπου 0,01 μ. και ποτέ δεν ξεπερνούν τα 0,015 μ. Πιο συγκεκριμένα, τα κυριότερα σχήματα στη Β' Κουβελείκη είναι (εικ. 1-2):

1. Φιάλες με ευθέα έξω νεύοντα τοιχώματα

Μπορεί να είναι ρηγές ή βαθιές και αναλόγως ποικιλούν το μέγεθος, το πάχος και η κλίση των τοιχωμάτων τους. Συνήθως φέρουν χειλος ενιαίο με το σώμα, με μυτερή απόληξη. Πρόκειται για ένα από τα απλούστερα και λειτουργικότερα νεολιθικά σχήματα, με πολλαπλές δυνατότητες στην καθημερινή διαδικασία παρασκευής και κατανάλωσης τροφίμων.

2. Φιάλες με καμπύλα έξω νεύοντα τοιχώματα

Διαφέρουν από τον τύπο 1 στην καμπυλότητα των τοιχωμάτων. Απολήγουν πιο συχνά σε διαφροποιημένο χειλος, συνήθως παχύ κυλινδρικό, όρθιο ή με κλίση προς τα έξω.

3. Φιάλες με όρθιο καμπύλο περίγραμμα

Έχουν την καμπυλότητα του τύπου 2, αλλά το περίγραμμά τους είναι όρθιο. Απολήγουν συνήθως σε διαφροποιημένο χειλος, κυλινδρικό ή έξω νεύον. Κάποια έχουν πολύ ωρχό σώμα, όπως παρόμοια από το σπήλαιο των Λιμνών⁴.

4. Φιάλες με καμπύλα τοιχώματα που στο χειλος γυρίζουν προς τα μέσα

Γυριστό προς τα μέσα χειλος απαντά συνήθως σε βαθιές φιάλες και σπανιότερα σε ρη-

χά ανοιχτά αγγεία. Η απόληξη του χελους είναι μυτερή και τα τοιχώματα μέσου πάχους. Λόγω της χωρητικότητάς τους, τα βαθύτερα αγγεία του τύπου αυτού πρέπει να αποτελούσαν βασικά σκεύη στην υπηρεσία του καθημερινού διαιτολογίου.

5. Φιάλες με περίγραμμα Σή τεθλασμένο

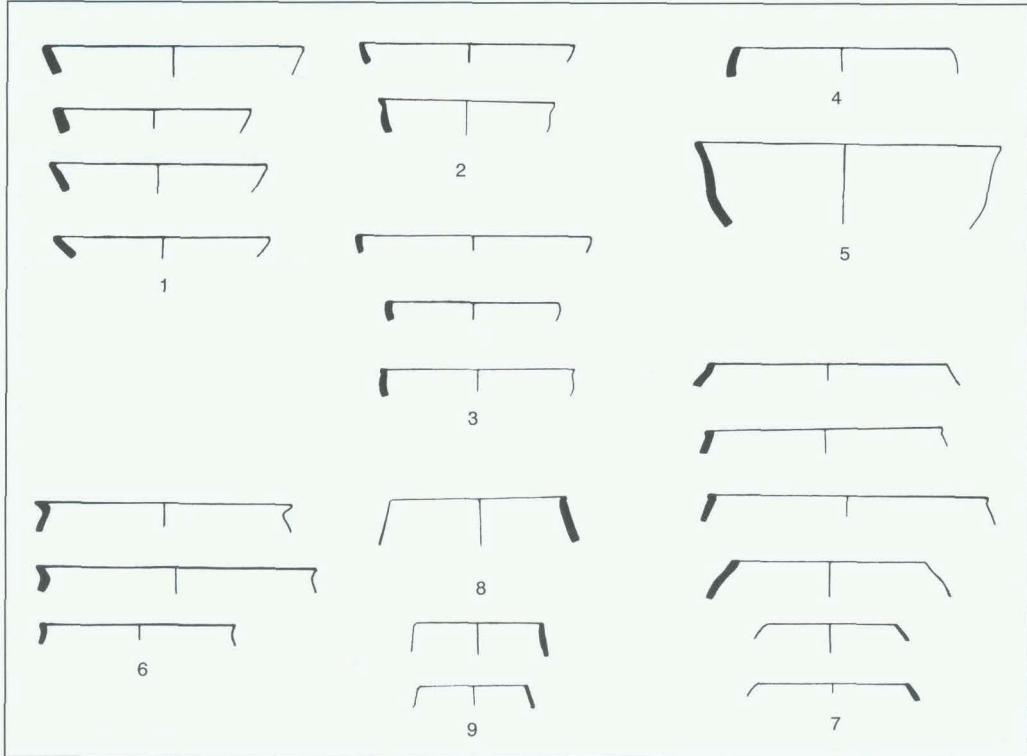
Η κλίση των τοιχωμάτων είναι όρθια ή προς τα έξω και η διάμετρος του χελους μεγάλη με απόληξη ενιαία ή κυλινδρική. Η κάμψη του σώματος είναι κατά κανόνα καμπύλη. Βαθιά ή ωρχά, τα αγγεία αυτού του τύπου γενικά σπανίζουν σε σχέση με τους πολυάριθμους τύπους 1-3. Σε μικρό ποσοστό, χαρακτηριστικά δείγματα του τύπου απαντούν και στο σπήλαιο των Λιμνών⁵.

6. Βαθιά ευρύστομα αγγεία με σφαιρικό σώμα και διαφροποιημένο χειλος

Το χειλος συνήθως είναι έξω νεύον και διαχωρίζεται με κάμψη. Όπως και ο τύπος 4, έχει μεγάλη χωρητικότητα, η οποία μπορεί ενδεχομένως να εξυπηρετήσει τη φύλαξη τροφίμων. Ωστόσο δεν αποκλείεται και ο μαγειρικός όρλος του αγγείου, καθώς λόγω του φαρδιού σώματος το σκεύος μπορεί να θερμανθεί γρήγορα πάνω στη φωτιά. Η ύπαρξη έντονου χειλους ενδεχομένως συνδέεται με την τοποθέτηση υγρού ή χυλώδους περιεχομένου, αλλά έχει και μία ακόμη λειτουργική αξία: μπορεί να διευκολύνει το δέσμωμα εύκαμπτου καλύμματος του στομίου από ύφασμα ή δέρμα ή να στηρίξει καλίτερα ένα βαρύ, λ.χ. λίθινο, πώμα.

⁴ Κατσαρού - Σάμψων 1997, σχέδ. 34:524, 569, 37: 158, 38:438.

⁵ Ο.π., σ. 124, τύπος 11.

Εικ. 1. Σχήματα τύπων 1-9.

7. Ευρύστομα πιθαράκια με τοιχώματα που κλίνουν προς τα μέσα

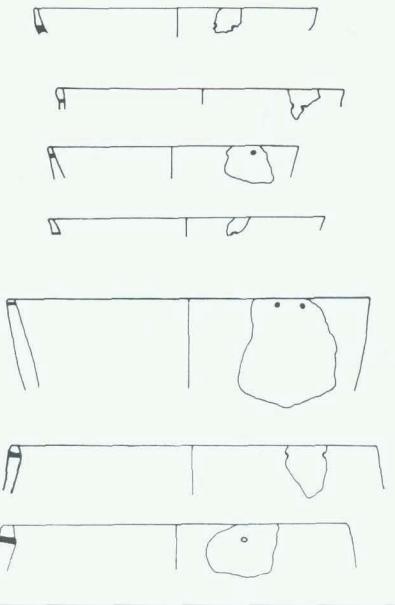
Μεσαίου μεγέθους αγγεία με διάμετρο κατά μέσο όρο 0,02 μ. Το περιγράμμα είναι ωοειδές ή σφαιρικό και απολήγει σε χειλος με κλίση προς τα μέσα, είτε ενιαίο προς το σώμα είτε με διαφοροποιημένη απόληξη. Σε σχέση με τον τύπο 6 έχουν μεγαλύτερο βάθος. Πρόκειται για τυπικά αγγεία προορισμένα για βραχύχρονη ή μακρόχρονη αποθήκευση, χωρίς να αποκλείεται η μαγειρική τους χρήση. Η διαφοροποίηση του χειλούς ενδεχομένως διευκολύνει το δέσμω ταλαματος γύρω από το στόμιο του αγγείου, όπως και στον τύπο 6.

8. Πιθαράκια με συγκλίνοντα τοιχώματα ελαφρώς κυρτά στο άνω μέρος

Έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά με τον τύπο 7, αλλά στο άνω μέρος τα τοιχώματα ορθώνονται ελαφρώς εν ειδεί λαιμού. Αυτή η διαμόρφωση του περιγράμματος υποδηλώνει όριο περισσότερο αποθηκευτικό παρά μαγειρικό. Τα περισσότερα είναι μεσαίου μεγέθους.

9. Στενόλαιμα αγγεία με λεπτά ή παχιά τοιχώματα

Αντιπροσωπεύονται με μικρό ποσοστό σε όλες τις θέσεις και η Β' Κουβελέικη δεν αποτελεί εξαίρεση. Έχουν διάμετρο χειλούς στε-

Εικ. 2. Τύπος 10. Αγγεία με οπές στο χεῦλος.

νότερη της διαμέτρου του σώματος και ικανό βάθος. Η χρησιμότητά τους συνδέεται μάλλον με υγρά, είτε για μεταφορά είτε για φύλαξη.

10. Φιάλες με οπές στο χεῦλος

Πρόκειται για μεγάλη οηχή λεκάνη με αδρά τοιχώματα και διάτρητο χεῦλος από πυκνές μικρές οπές σε οοιζόντια σειρά κάτω από την απόληξη (εικ. 2). Ο τύπος απαντά με μεγάλη διάδοση στη ΝΝ των Κυκλαδών⁶ και του ανατολικού Αιγαίου⁷, όπου τα αγγεία αυτά βρίσκονται σε εκατοντάδες κομμάτια. Στην ηπειρωτική Ελλάδα είναι σχεδόν πάντα παρόντα αλλά με ελάχιστα δείγματα κάθε φορά, τόσο στην Πελοπόννησο όσο και βορειότερα, όπως ενδεικτικά στη γειτονική Α' Κουβελέικη, στο σπήλαιο των Λιμνών στα Καλάβρυτα⁸, στο σπήλαιο Κίτσου και σε οικισμούς της Ατ-

τικής⁹, στο σπήλαιο Σκοτεινή στην Εύβοια¹⁰, στο σπήλαιο Σαρακηνού στη Βοιωτία¹¹, ακόμη και στο σπήλαιο της Θεόπετρας στην Καλαμπάκα¹².

Η χρήση του αγγείου και ειδικά των οπών του χεύλους συνεχίζει να είναι αδιευκρίνιστη, παρ' όλο που διάφορες θεωρίες διατυπώθηκαν στο παρελθόν για να την ερμηνεύσουν: αγγείο για το στράγγισμα τυριού, εξ ου και η συμβατική πλέον ονομασία του «cheese pot», μεταφορικό σκεύος με δέσμο ψαθοπλέγματος¹³, σκεύος ψαρέματος¹⁴, σκεύος για την τοποθέτηση, μεταφορά ή επεξεργασία (ξήρανση) κάποιου τροφικού υλικού¹⁵. Η παρουσία του κατεξοχήν αυτού νησιωτικού αγγείου στους οικισμούς της ηπειρωτικής Ελλάδας, έστω κι αν είναι ποσοτικά ελάχιστη, δείχνει την ευρεία αποδοχή της πρακτικής του αξίας, ενδεχομένως και μια κοινή τροφοπαρασκευαστική λειτουργία ανάμεσα στα νησιά και στην ηπειρωτική ενδοχώρα.

Χρονολογικά στο φυσικό του χώρο, τον αιγαιακό, το σχήμα επιβιώνει για μακρό διάστημα, από την ύστερη 5η χιλιετία, όπως λ.χ. στη Φτελιά Μυκόνου¹⁶, και καθόλη τη διάρ-

⁶ Coleman 1977, πάν. 27. Sampson 2002, σ. 61.

⁷ Hood 1981, εικ. 119. Σάμψων 1987, σ. 89. Σάμψων 1988, σχέδ. 59, εικ. 81.

⁸ Κατσαρού - Σάμψων 1997, σ. 122, τύπος 10.

⁹ Lambert 1981, εικ. 230.

¹⁰ Σάμψων 1993, σ. 166, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία για την παρουσία του σκεύους στην ηπειρωτική Ελλάδα.

¹¹ Sampson 2002, σ. 64.

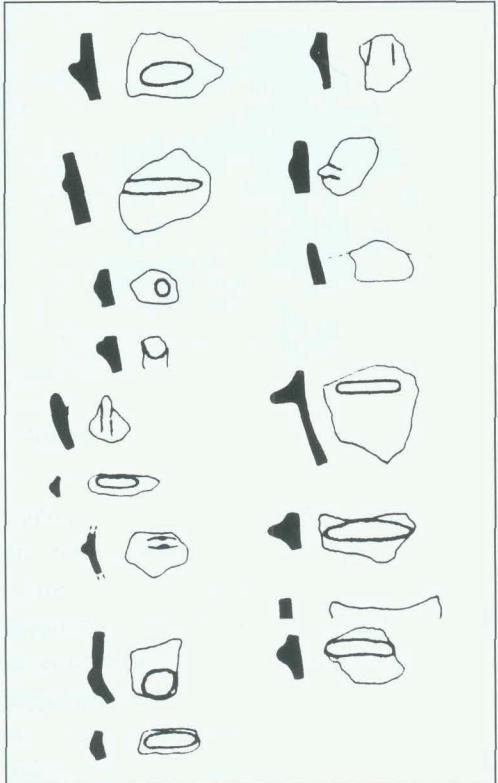
¹² Κατσαρού 2000, σ. 241-242.

¹³ Σάμψων 1988, σ. 96, εικ. 68γ.

¹⁴ Αλούπη κ.ά. 2001, σ. 47.

¹⁵ Κατσαρού 2000, σ. 242.

¹⁶ Sampson 2002, σ. 154, πάν. 15.

Εικ. 3. Θραύσματα αγγείων με αποφύσεις.

κεια της 4ης χιλιετίας έως και τη μετάβαση προς την πρώιμη χαλκοκρατία (Γκρότα Νάξου, Κουκουναριές Πάρου).

Οι λαβές των αγγείων ανήκουν σχεδόν εξ ολοκλήρου στο γνωστό κάθετο ταινιωτό τύπο της NN, με παραλλαγές στο μέγεθος. Σε μία περίπτωση η λαβή φέρει κωνική απόφυση στο κάτω μέρος.

Μεγαλύτερη ποικιλία παρουσιάζουν οι τύποι των αποφύσεων που απαντούν είτε με οριζόντιο τρόγμα, σε μορφή μικρών ταινιωτών λαβών, είτε άτρητες (εικ. 3). Στις τελευταίες ανήκουν οριζόντια μακρόστενα ή τριγωνικά ωτία, στρογγυλά κουβία, μαστίδια και κε-

ρατοειδείς αποφύσεις. Παρ' ότι ποσοτικά το δείγμα των αποφύσεων από τη Β' Κουβελείκη δεν είναι πολυάριθμο, παρουσιάζει ικανή ποικιλία τύπων, ώστε πρέπει να θεωρηθεί σύμπτωμα της μορφολογικής έκρηξης που συνέβη στην 5η χιλιετία π.Χ. σε όλο τον ελλαδικό χώρο και πολλαπλασίασε τις παραλλαγές τόσο των σχημάτων όσο και των λεπτομερειών τους. Μεγαλύτερα σύνολα απού του μορφολογικού πλούτου προέρχονται από το σπήλαιο των Λιμνών¹⁷ και το Φράγχθι¹⁸, αλλά και την Αττική, την Εύβοια και τις Κυκλαδες¹⁹.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ

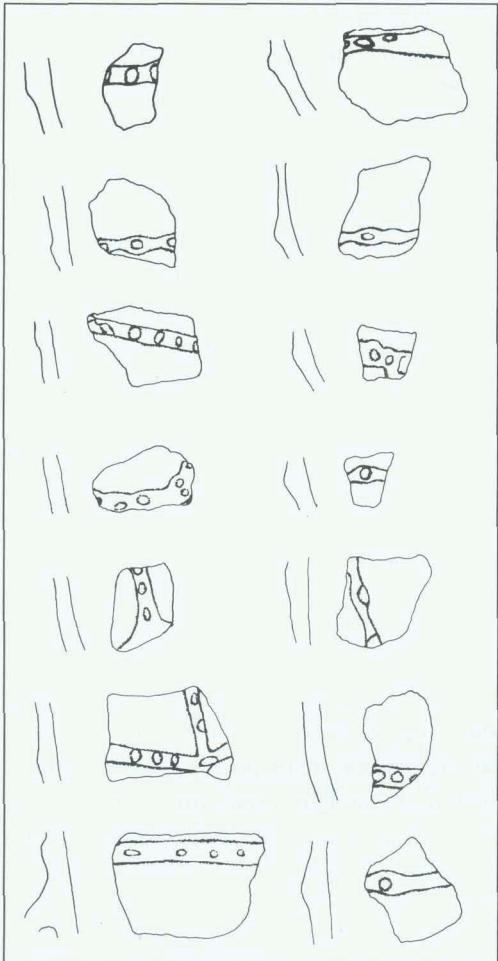
Η διακόσμηση των αγγείων από τη Β' Κουβελείκη έχει κυρίως πλαστικό χαρακτήρα, ενώ τα γραπτά κοσμήματα απουσιάζουν τελείως. Πρόκειται για απλές έξεργες ζώνες, ευθείες ή καμπύλες, λεπτές ημικυλινδρικής διατομής ή πλατιές ορθογώνιας διατομής, που απαντούν στο σώμα ευρύτατων πιθοειδών αγγείων. Η αποσπασματική διατήρηση της κεραμικής δεν επιτρέπει την ανασύσταση ολοκληρωμένης εικόνας για τη διάταξη των διακοσμητικών θεμάτων τα οποία τοποθετούνται ως επί το πλείστον οριζόντια, λοξά ή σε λιγότερα δείγματα κάθετα. Σε αρκετές περιπτώσεις οι επίθετες ζώνες φέρουν σχοινοειδείς εμπιέσεις και ελάχιστα εγχαράξεις (εικ. 4-5). Μεγάλη συγκέντρωση σχοινοειδών σε χονδροειδή αγγεία προέρχονται από τη γειτονική Α' Κουβελείκη²⁰.

¹⁷ Καπσαρού - Σάμψων 1997, σ. 185-198.

¹⁸ Vitelli 1999.

¹⁹ Σάμψων 1993, σ. 163, πίν. 38. Sampson 2002, σ. 92-102.

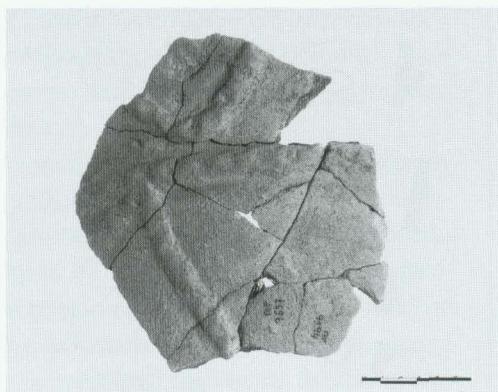
²⁰ Κουμουζέλη 1989, σ. 155, εικ. 13.

Εικ. 4. Δείγματα σχοινοειδούς και πλαστικής διακόσμησης.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η νεολιθική κεραμική από τη Β' Κουβελέικη, παρόλα τα δυσδιάγνωστα χαρακτηριστικά της, αποτελεί ικανό δείκτη της οικονομικής διαδικασίας. Είναι κυρίως χρηστική, προορισμένη να εξυπηρετεί τις πρακτικές ανάγκες μιας τροφοπαρασκευαστικής και τροφοαποθηκευτικής διαδικασίας. Τα σχήματα και η χωρητικότητα των αργείων υποδηλώ-

Εικ. 5. Θραύσμα πίθου με σχοινοειδή διακόσμηση.

νουν δραστηριότητες που έχουν να κάνουν κυρίως με την επεξεργασία τροφίμων²¹, με την προετοιμασία / μαγείρεμα και την κατανάλωση τροφής και ποτών και λιγότερο με την αποθήκευση. Είναι πιθανό βέβαια ότι για την αποθήκευση χρησιμοποιούνταν ταυτόχρονα και φθαρτά υλικά που δεν σώζονται.

Η Β' Κουβελέικη εντάσσεται στον οριζόντια της ύστερης NN I, ενδεχομένως και της μετάβασης προς τη NN II. Πρόκειται για μια φάση πληθυσμιακής αύξησης, βελτίωσης και επέκτασης της αγροτικής-κτηνοτροφικής παραγωγής και πολλαπλασιασμού της κεραμικής. Κατά την περίοδο αυτή πολλαπλασιάζονται και επεκτείνονται οι νεολιθικοί οικισμοί και αυξάνεται η χρήση των στηλαίων, τα οποία λειτουργούν κυρίως ως διορυφορικές θέσεις στους γειτονικούς μόνιμους οικισμούς, με πολλαπλούς ρόλους για την οικονομία του πληθυσμού τους (αποθηκευτικοί χώροι λόγω

²¹ Η κεραμική της Β' Κουβελέικης έχει ενταχθεί σε πρόγραμμα πετρογραφικών αναλύσεων από την E. Kujatczik (Εργαστήριο Fitch) και αναλύσεων οργανικών υπολειμμάτων από τον Ορ. Δεκαβάλλα (CNRS, Paris).

Πίν. 1. Η χρονολογική θέση της Β' Κουβελέικης στην προϊστορία της νότιας Ελλάδας.

Σχετική χρονολόγηση	Απόλυτες ημικίες	Σπήλαια Κουβελέικες	Πελοπόννησος	Κεντρική Ελλάδα
NN II	3800	Κουβελέικη Β'	Άγιος Δημήτριος	Θαρρούνια 4
NN Iβ	4500	Κουβελέικη Β' Κουβελέικη Α'	Φράγχθι, Σπήλαιο Λιμνών, Γωνιά, Ασέα	Σαρακηνός, Θαρρούνια 3, σπήλαιο Κίτσου, Αγορά
NN I	5200	Κουβελέικη Α'	Σπήλαιο Νέστορος Φράγχθι, Άρια, Αλεπότρουπα	Σαρακηνός, Θαρρούνια 2 Σαρακηνός, Θαρρούνια 1, Κωρύκειον
MN	5500		Φράγχθι, Κουφόβουνο, Νεμέα	Σαρακηνός
AN	5800		Φράγχθι, Κουφόβουνο	Ελάτεια, Χαιρώνεια

υγρασίας και χαμηλής θερμοκρασίας, μαντριά, καταφύγια, ταφικοί χώροι). Μέσα στα πλαίσια αυτού του μοντέλου, που εντοπίζεται κυρίως στις πεδινές και ημιορεινές ζώνες και στα νησιά, όπου οι οικισμοί κατοικούνται όλο το χρόνο, τα σπήλαια χρησιμοποιούνται και αυτά σε μόνιμη ή τακτική βάση, γιατί αποτελούν μέρος του οικισμού και αναπόσπαστο τμήμα του ζωτικού του χώρου. Το σπήλαιο Σκοτεινή στα Θαρρούνια της Εύβοιας, που μαζί με το νεκροταφείο εξαρτόνταν από μια κεντρική θέση-οικισμό στην ίδια περιοχή, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών των δικτύων πυρηνικών και εξαρτώμενων θέσεων που δημιουργούν γύρω τους οι μόνιμοι πληθυσμοί της NN.

Ενδεχομένως εποχική χρήση έχουν τα σπήλαια που εξυπηρετούν μετακινούμενους πληθυσμούς (λ.χ. κτηνοτρόφων). Τα σπήλαια αυτά είτε βρίσκονται σε μεγάλο υψόμετρο και χρησιμοποιούνται το καλοκαίρι, όπως ενδεχομένως το σπήλαιο των Λιμνών στον Χελμό²² ή το Κωρύκειο Άντρο στον Παρνασσό²³, είτε βρίσκονται σε πεδινά μέρη και λειτουρ-

γούν ως χειμαδιά, όπως εξετάζεται για την περίπτωση της Θεόπετρας²⁴.

Η Β' Κουβελέικη αποτελεί μάλλον μέρος του πρώτου μοντέλου, δηλαδή ενός ντόπιου δικτύου θέσεων στην περιφέρεια κάποιου μόνιμου γειτονικού οικισμού που εκμεταλλεύεται την ημιπεδινή ζώνη του Αλεποχωρίου. Ποιος είναι ο οικισμός αυτός είναι ακόμη αδιευκρίνιστο. Μια παλαιότερη επιφανειακή έρευνα στην περιοχή από βρετανική αποστολή²⁵ δεν απέδωσε κανένα στοιχείο στην άμεση περιοχή του σπηλαίου, όπου θα πρέπει να αναζητηθεί το κέντρο αναφοράς της Β' Κουβελέικης.

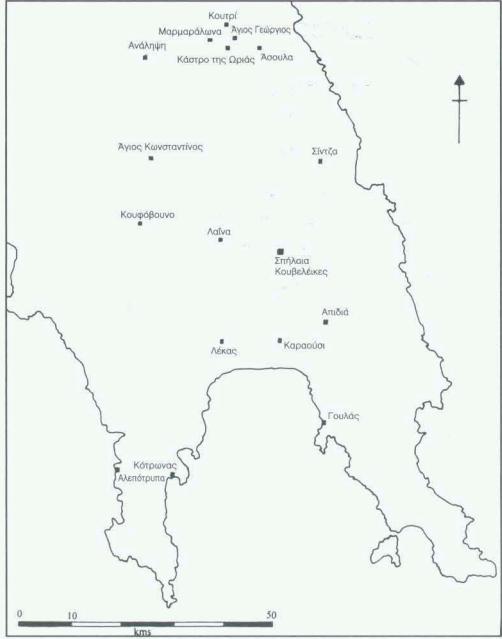
Πέρα αόμις από τη σύνδεση ή όχι της Β' Κουβελέικης με κάποιον οικισμό, ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει για τη μελέτη των δικτύων της περιοχής η διερεύνηση της σχέσης

²² Σάμφων 1997, σ. 329.

²³ Touchais 1981.

²⁴ Καπσαρού 2000, σ. 246.

²⁵ Cavanagh *et al.* 1996.

Εικ. 6. Χάρτης της νοτιοανατολικής Πελοποννήσου όπου σημειώνονται οι νεολιθικές θέσεις της περιοχής.

της με τα σύγχρονα στρώματα της γειτονικής Α' Κουβελέικης, στηλαίου παρόμοιων διαστάσεων σε απόσταση μόλις 50 μ., μέσα στην ίδια ασβεστολιθική ζώνη²⁶. Παρ' όλο που το σπήλαιο αυτό χρησιμοποιείται ήδη από πιο νωρίς (αρχές NN Ι ή αλλιώς τέλη 6ης χιλιετίας π.Χ.), στην ύστερη 5η χιλιετία δεν εγκαταλείπεται, αλλά συνυπάρχει με τη Β' Κουβελέικη, πράγμα που δημιουργεί ενδιαφέροντα ερωτήματα σχετικά με τη διαφορά ή ομοιότητα της χρήσης των δύο γειτονικών χώρων και τη σχέση των χρηστών τους (ταυτίζονται ή διαφέρουν;).

Η συζήτηση γίνεται ακόμη πιο ενδιαφέρουσα καθώς τα ευρήματα της Α' Κουβελέικης²⁷ παρουσιάζουν μεγάλη ποιοτική διαφορά σε σχέση με αυτά της Β'. Όχι μόνο η πρωιμότερη κεραμική της θέσης περιλαμβάνει εντυπωσιακής ποιότητας γραπτά και στιλβωτά αγγεία,

αλλά και η σύγχρονη προς τη Β' Κουβελέικη κεραμική από την Α' διακρίνεται για το υψηλό επίπεδο τεχνικής επεξεργασίας στους πηλούς και την επιφάνεια των αγγείων, δηλαδή χαρακτηρίζεται από καλύτερα κοσκινισμένους πηλούς, καλύτερη ποιότητα όπτησης, επικελημένες επιφάνειες και μεγάλο ποσοστό λειασμένων και στιλβωμένων αγγείων.

Τα τυπολογικά χαρακτηριστικά της κεραμικής και των δύο σπηλαιών τα φέρουν στις παραγόφες του ίδιου πολιτισμικού χώρου με θέσεις, όπως το σπήλαιο Φράγχι²⁸, τον οικισμό Άγιο Δημήτριο στην Ηλεία,²⁹ την Ασέα³⁰ στην Αρκαδία και το σπήλαιο των Λιμνών³¹. Στη Λακωνία είναι γνωστές περίπου 30 νεολιθικές θέσεις (εικ. 6)³², κυρίως από επιφανειακές έρευνες³³ και λιγότερο από ανασκαφές. Εκτός από ελάχιστες θέσεις που αρχίζουν να κατοικούνται από την αρχαιότερη νεολιθική (AN), με κυριότερο το Κουφόβουνο³⁴ στη Σπάρτη, οι περισσότερες συμπίπτουν χρονολογικά με τη φάση της Β' Κουβελέικης, όπως τα σπήλαια Αλεπότρουπας³⁵ και Καταφύγι στον Διρό, οι θέσεις Λάινα, Γκοριτσά, Καραούσι (Αστέρι), Άγιος Στρατηγός, Γουλάς (Πλύτρα) και το Κάστρο Γερακίου³⁶, η πλησιέστερη μέχρι στιγμής ανοιχτή νεολιθική θέση στις Κουβελέικες σπηλαίες.

²⁶ Κονταξή κ.ά. 1989.

²⁷ Κουμουζέλη 1989.

²⁸ Vitelli 1999.

²⁹ Zachos 1987.

³⁰ Holmberg 1944.

³¹ Σάμψων 1997, σ. 321.

³² Ο.π., πάν. 54, σ. 355-356.

³³ Cavanagh *et al.* 1996, σ. 1. Σάμψων 1997, σ. 355.

³⁴ Renard 1989.

³⁵ Παπαθανασόπουλος 1996, σ. 80.

³⁶ T. Carter, The Chipped Stone from Geraki, στο Crouwel *et al.* 1998, σ. 110-115.

Συντομογραφίες - Βιβλιογραφία

- Αλούπη κ.ά. 2001: Ε. Αλούπη - Α. Καρούδας - Τ. Παραδέλλης - Ι. Σιώτης, Ιχνηλάτες αλατιού σε αρχαία σκεύη, *To ελληνικό αλάτι, Πρακτικά Συνεδρίου, Μυτιλήνη, 11/1998*, Αθήνα 2001, σ. 47-55.
- Cavanagh *et al.* 1996: W. Cavanagh - J. Crouwel - R.W.V. Catling - G. Shipley, *The Laconia Survey. Continuity and Change in a Greek Rural Landscape*, II, London 1996.
- Crouwel *et al.* 1998: J.-H. Crouwel - M. Preut - R. Cappers and T. Carter, Geraki, an Acropolis Site in Laconia. Preliminary Report on the Fourth Season (1998), *Pharos* 6 (1998), σ. 93-118.
- Coleman 1977: J.E. Coleman, *Keos I: Kephala. A Late Neolithic Settlement and Cemetery*, Princeton 1977.
- Holmberg 1944: E.J. Holmberg, *The Swedish Excavations at Asea in Arcadia*, Lund - Leipzig 1944.
- Hood 1981: S. Hood, *Prehistoric Emporio and Agio Gala I*, Oxford 1981.
- Κατσαρού - Σάμψων 1997: Σ. Κατσαρού - Α. Σάμψων, Φάσεις I-III. Η νεολιθική κεραμική, στο Σάμψων 1997, σ. 77-273.
- Κατσαρού 2000: Σ. Κατσαρού, Η μονόχρωμη κεραμική της Νεολιθικής ως προϊόν μιας διαδικασίας επιλογής. Η περίπτωση του σπηλαίου της Θεόπετρας, στο Ν. Κυπαρίσση-Αποστολίκα, Σπήλαιο Θεόπετρας. Δώδεκα χρόνια ανασκαφών και έρευνας, *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Τρίκαλα, 6-7/11/98*, Αθήνα 2000, σ. 235-261.
- Κονταξή κ.ά. 1989: X. Κονταξή - E. Κοτζαμπούλου - E. Στραβοπόδη, Προκαταρκτική έκθεση ανασκαφών στην «Α' Κουβελέικη Σπηλιά» Αλεποχωρίου Λακωνίας, *AAA* XXII (1989), σ. 21-30.
- Κουμουζέλη 1989: M. Κουμουζέλη, Η κεραμική

- από την «Α' Κουβελέικη Σπηλιά» Αλεποχωρίου Λακωνίας, *AAA* XXII (1989), σ. 143-160.
- Lambert 1981: N. Lambert, *La grotte préhistorique de Kitsos (Attique)*, Paris 1981.
- Παπαθανασόπουλος 1996: Γ. Παπαθανασόπουλος, Το σπήλαιο Αλεπότρουπας στον Διρό Μάνης, Γ. Παπαθανασόπουλος (εκδ.), *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα* (Συλλογικό), Αθήνα 1996.
- Renard 1989: J. Renard, *Le site néolithique et helladique ancien de Kouphovouno (Laconie)*, *Aegaeum* 4, Liège 1989.
- Σάμψων 1987: A. Σάμψων, *Η νεολιθική περίοδος στα Δωδεκάνησα*, Αθήνα 1987.
- Σάμψων 1988: A. Σάμψων, *Η νεολιθική κατοικηση στο Γναλί της Νισύρου*, Αθήνα 1988.
- Sampson 1992: A. Sampson, Neolithic Remains at Tharrounia, Euboea, Greece. A Model of Seasonal Use of Settlements and Caves, *BSA* 87 (1992), σ. 61-101.
- Σάμψων 1993: A. Σάμψων, *Σκοτεινή Θαρρουνίων. Το σπήλαιο, ο οικισμός και το νεκροταφείο*, Αθήνα 1993.
- Σάμψων 1997: A. Σάμψων, *To σπήλαιο των Λιμνών στα Καστριά Καλαβρύτων. Μια προϊστορική θέση στην ορεινή Πελοπόννησο, Επαιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών* 7, Αθήνα 1997.
- Sampson 2002: A. Sampson, *The Neolithic Settlement at Ftelia, Mykonos*, Rhodes 2002.
- Touchais 1981: G. Touchais, *L'Antre Corycien*, *BCH Suppl.* 7, Paris 1981.
- Vitelli 1999: K.D. Vitelli, *Franchthi Neolithic Pottery II. The Later Neolithic Ceramic Phases 3 to 5, Excavations at Franchthi Cave, Greece*, 10, Bloomington - Indianapolis 1999.
- Zachos 1987: K. Zachos, *Ayios Dimitrios. A Prehistoric Settlement in the Southern Peloponnese: the Neolithic and Early Helladic Periods*, Boston (αδημ. διδ. διατρ.).

ANGELIKI KAZNESI - STELLA KATSAROU

The pottery from Kouveleiki cave B at Alepochori in Laconia, in the South-east Peloponnese, is dated to the end of LN I and the beginning of LN II (late 5th-early 4th mil. BC). The material is of poor quality; the clays are coarse and so is the finishing of surfaces. Painted wares are absent, and the only decorative technique used is the application of plain or impressed stripes in relief on the coarse surface of pithoid vessels. Shapes belong mainly to open shallow and deep broad-mouthed vases, suggesting that the pottery from the cave served domestic practical needs of food preparation and storage.

The archaeological research in the neighboring Kouveleiki cave A – 50 m. away from B – as part of the same project, has yielded a contemporary ceramic assemblage which is a crucial point of reference for the assessment of the wares from cave B. The similarities or discontinuities which will derive from the comparison of each site against the other are

expected to clarify questions of use and population identity for both caves.

In the period when Kouveleiki cave B was occupied, the Greek Neolithic bears evidence for an extensive population increase, an improvement of farming techniques, and a quick shift towards the mass production of pottery to meet the needs of increased production, surplus and storage. At that stage, settlements extended their economic and social sphere to include dependent sites for specialized functions (storage, refuge, cemeteries, etc.), a role which natural cavities can perfectly play. Within this model, Kouveleiki cave B in the South-east Peloponnesian lowland should be probably considered part of a local network of satellite sites around a central settlement, located in close proximity somewhere in the plain extending in front of the cavity, but whose exact location is still an open issue.